

զցեց իւր յաջորդներուն վրայ անով որ անոնք իբր 20 տարի հետամուտ չեղան բունք քանդել հեղինականութիւնը: Տեսակ մը գինադազար եր երկուս գաւառնականաց՝ քրիստոնեւութեան եւ հեթանոսութեան մէջ, որ նաեւ տիրան ըլլալու է ընտանեկան կենաց մէջ, ինչպէս կը վկայեն բազմաթիւ բարեկամական նամակներ այս ժամանակի քրիստոնեայ եպիսկոպոսան եւ հեթանոս Տոնազտորաց մէջ փոխանակուած. այսպէս՝ Բարսեղ եւ Միքայիւտ, Եւստանթէոս, Ուպարմաւ եւն: Թեոդոսի օրով 385ին սկսաւ ամեն կողմանէ՝ միացեալ զբոսութեամբ կայսեր, եպիսկոպոսան եւ վանականաց, կանխամտածուած եւ յօրինուած անկան ծրագրով յարձակում մը, որուն տարգիւնքն եղաւ արտելէլքի մէջ քանդումն բովանդակ հեթանոսական պաշտաման: Սիւռ չորձի մըն է թէ Սեղուկեանք միայն եղած են տառիկն անդառն Գործն Ասիոյ հնա-նիւն յիշատէիլունց տեխմա գլխաւոր պատահաւոր: Գրքին մէկուեսն ժամանակ (406) Յովհ. Ոսկեբերան կործանել առաւ Եփեսոսու եւ Գոնիւզիա տակաւին կանգուն ճնացած մեհնաւքն Գիցյամբ: (Պորֆըոս՝ Ճառ. Ի, տես Gallandus, Bibl. Patr. IX, 678, ուր կ'ըստի թէ վերջուց նաեւ Աղտարիոյ մէջ հրապարակական խառնաշփոթութիւնը): Սակայն տակաւին Յուստինիանոսի ժամանակէն կը լսենք որ Յովհաննէս "եպիսկոպոս Ասիոյ" (Joh. episc. Asiae, տես Assemani, B. O. II, 85) Գուստինիանու հրամանաւ 532ին պտտեցաւ Արարիա, լիւրջաւ եւ Գոնիւզիա նա հանդէսին եւ տակաւին 70.000 հոգի դարձուց հեթանոսութենէ քրիստոնեւութեան ու մկրտեց: Կորսկունքները շինեցին քառասուն ու մէկ եկեղեցի, կայսերական պանծը՝ յիսուն ու հինգ, ընդ ամենն իննսուն ու վեց նոր եկեղեցիներն՝:

Կոստանդինոսի մահուանն վերջը քանի
մը բրիտանոնայք կեսարիոյ մէջ պրոած էին
Բախտ (Fortuna) սաճարը. ստոր դէմ աւաղիը
պարհուրելի կոտորած մ'ըրաւ տեղւոյն բրի-
տաններ. (Գր. Նազ. Ճառ Գ ի Գաղ.) Ի՛նչ
ըրաւ Յովնանտս Ուրացոյ: Թէ Եւստակիոս
Կեսարիա կապապաղովկոյ կուսակալները ձերբա-
կալած էին քանի մը Տէմէանտներ իբր բարոյա-
կան սկզբնապատճառ ապստամբութեան. Յու-
լիանտ ստոր հորմը կուսակալները վար առաւ.
կամ չարտոնց, զո՛ր չաղի մահուանն ազատե-

1. 8te E. Lasaulx, der Untergang des Hellenismus und die Einziehung seiner Tempelgüter durch die christlichen Kaiser. München 1854.

ցան (Սողոմոնոս Ե, ԹԻ, Կրիգոր Դազիան-
զացի Ճառ Գ.) ի հարկէ ընդհակառակն ալ
Քաղկեդոնիս Մարիս եպիսկոպոսն՝ որ աստտիկ
Թշնամանած էր զԵռլիանոս, անպատիւ Թո-
ղուեցաւ:

(Lump-sum fee)

4. 8. 8.

ԳՆԱՀԱՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃԱՐ՝ ԱՇՈՑ ՊՈՋՈՔ-
ԻՆՎԵՍՏԻՄԵՆՆ ԵՒ ՌԻՓՈ ԲԱՆԵՐԱՆ ԴԱՑՈՒ
ՄԵՐՔԱ ՏՐԱՆՉԸ։ ԱՆԼԻՆԱԿԱ ՊՈՏՃԷՆՆԵՐՆ ՈՒ
ՀՐԾԱՆՈՒԹՅՆԵՐԸ ԵՒ ՄԱՐԿԱՐԵԱՑ ԸՆԿԵՐԱԹՅՈՒՆՆԵՐ

(C-20-201-1-11-21)

Իսլաց քանն առով չլմնեցաւ: Փոխն ի փոխն եղաւ յաղոց պատերազմներուն հետեւ անքն ան եղաւ, որ քրտապակն զօրքերն Աւստրիայի սահ-
մաններն անցան ու զանգեղան քաղաքներն առ-
նելէն ետեւ, իրերն անանի փոխուեցան, որ վախ-
աբ ԹԷ քանի մը գաւառ. Բրուսխացոց ձեռքը
մնաւ:

Մարիամ Թերեզիա վերջին անյայտու-
թենէն ամենեւեւ չվճատելով բոլոր ոյժը ժող-
վեց եւ նոր զօրաժողովներ բռաւ: Մասնաւոր
կերպով մը հունգարական ազգին քաջութեան
ապականեցաւ: Եւ այս առիթւ հայոց օգնու-
թիւնն այ խնդրեք:

1756, նոյեմբ. 26ին հրամանագիր մը եղիստաբեթուպուրոյ ազգայնոց հաւատարմութիւնն ու հաւատարիմ ծառայութիւնը գովելէն եւ կայսրուհւոյն առ ազգային ցոցըցած թեմաթիւնն առ ետքը յիշեցնելէն ետեւ, առջեւինի զին թէ Բրուսելայի թագաւորին, աստրիական աւերութեան վրայ յարձակած ըլլալով՝ թէպէտ իր իշխանութեան զօրութեամբը կրնայ իրենցմէ զինուորաց որոշեալ թիւ մը պահանջել. բայց եւ այնպէս ազգայնոց ազալ ամիսներ իր թողու, որ այնչափ օգնէն, որպէս որ ի վիճակն են, եւ դրամսիրականայի մէջ բնակող հունգարական աշուսականաց գովելի օրինակին համեմատ՝ ձիաւոր զինուորներ պատրաստեն: Ի վերայ այսր ամենայնի կ'աւելցուի, որ եթէ Կելզըններուն հետ 140 ձիաւոր կարենան ստնել, զգետաւորել, այն ստեն, թէ ստորին ու թէ բարձրագոյն զինուորական պատժութեան տէրներն իրենց՝ իրենց մէջէն կրնան բնարել:

Տէրութեան ատենադպրէն ստորագրուած
Հրամանագրին հայեղէն թարգմանութիւնը՝ յա-
ջորդն է:

“Իր մատուցանեմ հրամանողք իմ յօժարակամ ծառայութիւնս:

“Չկայ մէկն որ զգիտնայ թէ ինչպիսի մասնաւոր ու մայրակոթ թէ ու մեր մեծափառ Յիկինն ի սկզբանէ հետե մեր երկրին ու անոր ամէն կարգերուն նկատմամբ: Գիտէք որ զձեզ ու ձեր պատուական հասարակութիւնն ալ որչափ գթութիւններով ու շնորհներով իրացած է, զիմ տարակուսիր որ դուք այս բանս պատշաճ շնորհակալութեամբ ու գոհունակութեամբ կը ճանչնաք: Աս շնորհակալութեան ապացուցումը ձեռնարկապէս ցուցնելու հիմակ է ամենէն յարմար, բայց եւ փառաւոր ժամանակն — երբ Բրուսիացոց թագաւորն առանց օրինակի պատճառի, մանաւանդ թէ հասարակաց իրաւանց դէմ, իր բոլոր զօրութեամբը՝ մեր վեհափառ Յիկինը երկիրները կոխած ու անգրթաբար բռնած է:

“Ուստի, թէպէտ նորին վեհափառութիւնն ազատութիւնն ու ըստ կամի — ինչպէս օրինակ տրուած ինքնեւորութիւնն էր մէջ — կրնար ձեռնով ալ որոշեալ թուով ու որակութեամբ օգնական գնդեր (Subsidium) պահանջել, ասկայն որպէս զի ձեզի շատ ծանրաբեռնութիւն չըլլայ, չըբաւ այս բանն: Ապա պատահացած ձեռք ի սկզբանէ հետե ցուցուցած ու փորձուած հաւատարմութեանն ու հաւատարմ ծառայութեանը, ձեր ազատ կամքին թողոց, թէ ինչ որ եւ որչափ որ իւրաքանչիւր դէպք հաւատարմութիւնը ցուցնելու, համար, նորին վեհափառութեանը խոստանալու նուիրելու եւ օրինելու գերազանցելու կը փափաքի՝ այնչափ ընէ ու սայ: Մեր Մեծափառութեան մասնաւոր սիրոյն եւ մայրական գթութեանը նորագոյն ապացոյցները բոլորդեցին, քաջաբերեցին մեր երկիրն ու անոր ազնուազարմ որդւոցը սիրան, որ ամէն մէկն՝ իր կարողութեանը համեմատ՝ օրոշեալ թուով հունգարական ձիաւոր պատաստէ ու զգեստաւորէ: Ու որովհետեւ ամենեւին չեմ տարակուսիր, մանաւանդ թէ բոլորովին միտահեմ, որ Հրամաններդ ալ ձեր քաջազարեցներով մեր մեծափառ Յիկինը նկատմամբ նուազ հաւատարմութիւն եւ հպատակութեան մեծարանք չունիք, կը յանձնեմ Հրամանողք՝ եւ Հրամանողք ձեռք բոլոր պատուական ու հաւատարմ հասարակութեան որ ի սկզբանէ փորձուած ու ամէն տեսն վեհափառ իշխաններուն ցուցեցած ձեռնարկ հպատակութեան ու հաւատարմութեան համեմատ, նկատելով՝ թէ հիմակուն դժուար պատերազմին պարագաներն ու թէ

միանգամայն ասոց բարեբախտ կամ դժբախտ կատարածէն յառաջ եկած օգուտներն ու վնասները — դարձեալ մէկալ կողմանէ առջեւնիդ ունենալով ձեր պատիւը՝ Գրանսիրանիդ ազնուականներուն փառաւոր օրինակին պէս, դուք ալ ձեր կարողութեան համեմատ՝ ասանկ ձիաւոր զինուորներ պատրաստէք, իր վեհափառութեան ձեռնարկ գործքին օգնութեանը համեմատ համար, իրարու հետ մրցելով: — Ձեր յօժարակամութիւնը, ոչ թէ միայն ընդհանրապէս, հապա մասնաւոր կերպով եւ յառաջանէ նորին Մեծափառութեան առջեւ գնելով՝ իրեն տեղեկութիւն պիտի տամ. եւ առիթ հանդիպած ատեն, բոլոր հասարակութեան, բայց մասնաւորապէս անոնց՝ որոնք իրենք զինքն աս բանին մէջ մասնաւորապէս ջանացած են, ուրախութիւն պատճառելու պիտի ջանամ:

“Եւ որպէս զի այս գործքին մէջ կարելի եղածին չափ շուտ կարենաք յառաջանալ, կը ներկայեմ պատրաստուել ձիաւոր զինուորացանկը: Բաց ասէն կը յայտնեմ՝ որ եթէ Հրամաններդ ինքիդ պատրաստութեան հետ մէկուտ 140 զգեստաւորաւ ձիաւոր պատրաստէք տուք՝ ստորին ու վերին պաշտօնատեղերը դուք կրնաք ընտրել: — Ասով կը մեծաւ Հրամանողք:

“Վիեննա, յամի Տեառն 1756, Նոյեմբ. 26

Ծառայելու պատրաստ

Գաբրիէլ Պելլէն յ. Ժ.

Ազգային պատրաստեցին որոշուած ձիաւորներն ու զանոնք զգեստաւորած՝ խրկեցին ինգրուած տեղը: — Ասկից աւելին ալ ըրին: Իրենք զիրենք ժողովելով՝ բաւական սարկի գումարներ ալ խրկեցին պատերազմին օգնելու համար:

Գրամական օգնութիւնը՝ զոր այս առիթիւ ըրին եղեալ թուականները՝ իրենց այն ատենի նեղ վիճակին մէջ, ստուգիւ օսկեղէն գրեթե փութաբար է տարեկողմ մէջ. ու անուանալի կերպով պիտի յիշուի յորդուց յորդի: — Նոյն ինքն տեղեկութիւնը ձանցցաւ այս բանն երբ որ տեղութեան տուննապարկն ձեռք Եղբորդ տուէրն աղղից եղեալ թուականները քաջաբար պետին:

“Իր մատուցանեմ Հրամանողք պատրաստ ծառայութիւնս:

“Պատճառ մեծարանք ընդունեցայ Հրամանողք՝ փետրուար 5ին ինծի խրկած նամակն. եւ անէն հասկըցայ ձեր՝ նորին վեհափառութեան:

թեան ծառայութեանը մատուցած՝ եւ ձեր հաւատարիմ՝ հպատակութեան պատրաստակամ ապացուցումը։ Ասոր վրայք զանց պիտի չընեն, իր վեհապառնութիւնը մանաւորապէս տեղեկացընելու եւ զձեզ իրեն առանձինն պիտի թանկանն ու նորհաց մէջ ամրացընելու։ Նուիրուած սարկին նկատմամբ՝ գումարն որչափ կարելի է շուտով ժողովեցէք ու մեծապատիւ կառավարութեան խրկեցէք, ուր որ կարգադրութիւն եղած է ասոր վրայք։ — Կը ձեռնադրամանդդ։

«Վիեննա, 1757 փետր. 22

բարեացակամ

Գաբրիէլ Պելլէն J. d. n

Ուրիշ հրամանագիր մը — որ նախընթացին իրբեւ շարունակութիւնն ու ամբողջութիւնն կրնայ համարուիլ, — կայսրուհւոյն՝ Երչափ սրտի նեղութեան ու անհանգստութեան մէջ ըլլալ՝ հակըցընելէ ետեւ, կը ստորագրէ բուսիացւոց թագաւորին՝ զինուց յաջորդութենէն ունեցած հպարտութիւնը — ու թէ՛ որչափ կ'ուզէ զՎատարիական պետութիւնը պատերազմի կրակին մէջ աւելի եւս խօթելու։ Հարկաւոր կը տեսնէ հրամանագիրն, որ ոտանաւոր զինուորներուն գունդերն ամբողջացուին։ Հունգարացի մեծամեծոց լաւագոյնութիւնն ու օգնելու եռանդը գովութեամբ յիշեցընելէն ետեւ՝ կը յորդորէ զազգայինս որ մաքերին բերեն իրենց եղած շատ մը բարերարութիւնները, ցուցնեն իրենց նորհապարտութիւնն ու հաւատարմութիւնն, անով որ առանց յապաղելու — ամուռան մը միջոցի մէջ — պատարաստեն հարկաւոր եղած ոտանաւոր զինուորները։

Ահա հրամանագրին հայերէն թարգմանութիւնը։

«Սուրբ, Կայսերական թագաւորական վեհապառնութեան, Աւստրիոյ արքիդքսին, Գրանսիլուանիոյ իշխանին, սիզուլական գաւառաց՝ ամենագթած Տիկնոջ անուամբ։

«Մեզն սիւնել է շրջահայեցողներուն ողջոյն շատ, եւ Գրանսիլուանիոյ կայսերական թագաւորական երկրին անուամբ։

«Եւ անօթ է ամենուն թէ մեր վեհապառն Տիկնն ու Գրանսիլուանիոյ ժառանգական իշխանուհին՝ ինչպիսի դժուարին պատերազմներու բնոր հարկադրած է կրելու, կամ լաւ եւս՝ իր երկիրներէն հեռացընելու։ Ամենուն յայտնի է որ Փրեյերիկոս բարսիացւոց թագաւորն իր զինուց յաջորդութենէն նորէն վերացած ու հպար-

տացած՝ կ'ուզէ — ինչպէս որ մեր մեծապառն Տիկնն անցեալ Յունուար ամսոյն 30ին հրատարակած արքունական հրամանագրէն կ'երեւայ, — ամէն ծամալայ ու ամէն Տնարք ի գործ դնել, որոնցմով մեր վեհապառն իշխանուհւոյն երկիրներն ու տերութիւնը՝ պատերազմի կրակին մէջ աւելի մեծ չափով ու աւելի ներս խօթէ։ Աս պատճառաւ մեր ամենագթած Տիկնը հարկագրեցաւ ու կը հարկագրի, պատահելի արկածներուն առջեւն անհելու, փնտները հեռացընելու եւ իր երկիրներուն ու ժողովուրդներուն պաշտպանութիւնն ապահովընելու համար՝ աւանկ հսկել եւ զգուշանալ որ ամենակալին Աստուծոյ օգնութեամբն — որուն մասնաւոր նախախնամութեան տակն էր եւ է ամէն ժամանակ աւստրիական վեհապառն տունն ու ասոր երկիրները, — անողորմ թշնամին իր բաղձաքին ու ձգանց մէջ արգելուի։ Աս պատճառաւ հարկ է որ վեհապառն Տիկնը զօրքը, թէ՛ թուով ու թէ՛ զօրութեամբ՝ ածի ու աւելնայ, եւ մանաւանդ հունգարական ոտանաւոր գունդերն — որոնց գովելի վարմունքը, քաջութիւնն ու փառքը բոլոր աշխարհիս առջեւ ծանօթ է, — լաւ կարգաւորեալ վիճակի մէջ դրուին, եւ պախտութիւններ որոնք խիստ պատերազմներուն պատճառան անոնց մէջ հանդիպեցան, իր ժամանակին՝ եւ յառաջունէն ամբողջացուին ու տեղը բերուին։

«Վերը յառաջ բերուած պատճառներուն համար՝ մեր վեհապառն Տիկնը երկիրներն ու տէրութիւնները, իսկ ի մերձուտ»՝ Հունգարիայի առաջնակարգ ու ագնուական կարգին անդամները՝ զօրածողով ընելու, զինուոր տալու եւ պատրաստելու մէջ գովութեան, զինուոր ամէն ձիգն ի գործ դնելով կը փնտնէ առաջինն ըլլալու։ — Ուստի մեծապառն իշխանուհին մեծ յոյս օւնի որ Գրանսիլուանիոյ առաջին ու ագնուական վիճակները, նահանգները, սիզուլական ու սաքսոնական արքունները, թագաւորական ու ազատ քաղաքները, վերոյիշեալ երկիրներուն չէ թէ միայն գովելի օրինակին պիտի հետեւին, հապա նաեւ իրենց բոլոր քանքն — ինչպէս մինչեւ հիմայ ու ամէն ատեն ըրին — ան պիտի ըլլայ որ ժառանգական իշխանուհին լայն հաւատարմութեան ու պատրաստակամութեան մէջ աւելնէրէն աւելի նուազ ու ստորին չգտնուին ու չդատուին։ Եւ ինչպէս որ անցած տարի ձիւսոր զօրաց արագ պատրաստութեամբն իրենց շուտութիւնն ու հաւատարմութիւնը ցուցուցին, անանկ ալ հիմակուան աւելի ծանր եւ վտան-

գաւոր պատահարին եւ ժամանակին մէջ՝ նոյն բարեխօսար կամքը ցուցնելու չուշանան, եւ զենք բանելու յարմար ոտանաւոր զինուորներ պատրաստելն — որոնց զգեստներն եւ զէնքերը ձեհափառ Յիկինը պիտի հոգայ, — ամէն մէկն իր կարողութեանն ու աստիճանին համեմատ վրան ստնու, կարգի բերի ու պատրաստէ:

“Աս մեզի յիշատակաց արժանի եւ մշտնջենաւոր փառք ու ժառանգական իշխանին ունեցած կատարելալ հաւատարմութեան իրրեւ ապացոյց եւ գրգռիչ ու քաջալերիչ պատճառ՝ արժանապէս կրնայ բլլալ, մեր ձեհափառ Յիկինը ամէն առթիւ ամենուն ցուցուցած մայրական լաւազգածութիւնն եւ բարեգլխութիւնն, ուսկից, իրրեւ թէ անհատներէ անխղբերէ մը, չէ թէ միայն առհասարակ մեր տերութեան, հապա ի ժամանակի անոր ամէն կարգերուն վրայ կը հոսէ ամէն բաժնութեանց ու բարերարութեանց առատութիւնը, Գործնալ ամէն մէկուն՝ իր հայրենեաց ունեցած սէրն ու յարմը: — եւ ուրիշ երկիրներուն պատճառից ու պատահելի գոբախտութիւններէն յառաջ գալիք թշուառ վիճակը, զոր ամէն հայրենիքը սիրող Ճշմարիտ զաւակ, իր բոլոր կարողութիւնն ու ջանքն ի գործ գնելով՝ հեռացընելու եւ իր տէրութիւնը պահպանելու կը պատրաստուի:

“Բազմաորհրան վերին պատմութիւնն ամենեւին տարակոյտ չուի որ մեր ժառանգական իշխանը, կամ լաւ եւս ըսելով՝ մեր սիրելի ու ամէն բանէն աւելի մեծարանաց արժանի մայրն, ինչպէս նաեւ իւր հայրենիքն իւրաքանչիւր որ Ճշմարտապէս կը սիրէ, եւ ասոնց պաշտպանութեան եւ լաւութեան համար կը բազմայ ամէն բան ի գործ գնելու: — այնչափ աւելի, որչափ որ պատահելի արեւելին եւ գոբախտութեան վրան եւ որպիսութիւն՝ շատ աւելի ծանրակշիռ եւ աւելի խնամք ու աւելի արագութիւն կը պահանջէ, քան թէ զանոնք հեռացընելու համար պետութեան առագածողովն մէջ անոնց վրայ խորհիլ կամ խափ կարենանք: Ինչպէս որ ասիւի վերն ըսուած արքունական հրամանագրէն ալ կ’երեւայ, ուր կ’ըսուի, “Շատ աւելի ծանր ու անողոքական են ներկայ վտանգին փնտրութիւնները՝ քան թէ անոնց օգնելու միջոցներուն վրայ խորհելու եւ վիճելու համար, զանոնք առագածողովն եւ կամ նոյն ինչ մասնական խորհրդի մը առջեւ կարենանք գնել:”

“Ներփակած արքունական հրամանագրին համառոտութենէն կրնաք տեսնել, թէ ինչ կեր-

պով կը փափաքէ մեր մեծափառ Յիկինն որ այս զինուորներուն զօրաժողովն գործադրութիւնը դիւրացուի:

“Աս ծանրակշիռ, յիշատակաց արժանի — եւ իր ժառանգական իշխանին եւ հայրենեաց արագապէս օգնութեան ցանկեւ պատրաստական յօտարութիւնն ու սերէն՝ ոչ մէկ եւ ոչ մէկալ արտօնացեալ հասարակութիւնը կրնայ դուրս հանուիլ: Մանաւանդ թէ ընդհակառակն, արքունական վերին պատմութիւնը հայրաբար կը հրաւիրէ ու ամենուն միտքը կը բերէ այն բազմապատիկ բարերարութիւնները՝ զորոնք թագաւորական զթութենէն ընդունեցան, ու որոնց ստացմանն ու վայելման մէջ՝ մինեւ ցայսօր կ’ապրին: — Զուցնեն ուրեմ իրենց ժառանգական իշխանին, կամ՝ լաւ եւս իրենց սիրելի մեր ու հայրենեաց — որուն խաղաղութիւնն ու երջանիկ վիճակը վտանգի մէջ է, — իրենց սէրն, ու ջանքն իրենց կարողութեանը համեմատ իրարու հետ միցելու եւ ոտանաւոր զինուորները յարգարեւելն մէջ առաջինն բլլալու:

“Եւ որովհետեւ արքունական ազատ քաղաքներուն մէջ — թէ հայոց ու թէ Պաւլիարաց մէջ — կան առաջին կարգի եւ աւելի կարողութիւն ունեցող մարդիկ, որոնք աշխատանքի տնտեսով պատուած են թագաւորէն, — ուրոնք թէպէտ արքունական ստացուածքներէն հարկ կը վճարեն, այսու ամենայնիւ իրենց անձին համար՝ իրրեւ ազատորեար՝ տուք չեն տար, վրան զի ապահարկ են. ի վերայ այս ամենայնի այսպիսիներն ալ՝ տասնի ծանր պարագաներու մէջ՝ ցուցնեն իրենց մեծանշանութիւնը, իրենց շնորհապարտութեան հաւաստին չուեղաբացող թէ այն տուրք թագին ու թէ անոյ թագադրուած իշխանապետին, որմէ ընդունեցան այն անվտանգակի իրաւունքներն ու բարութիւնները:

“Ասանկ բլլալով բանը՝ հրամաններդ, վեհափառ Յիկինը հաճութիւնն, եւ մէկալ շատ մը երկիրներուն մէջէն այս մեր երկրին ալ պաշտպանութիւնը դիտող սուրբ փափաքը, ձեր հաւատարիմ՝ պարտաւորութեանը համեմատ՝ կատարելու եւ որոշուած ստանաւոր զինուորներն ամուռած մը միջոցի մէջ ըստ օրին պատրաստելու, եւ գլխով իշխանին, ազգին եւ քաղքը հայրենեացն ունեցած հաւատարմութիւնը՝ սէրն ու յօտարութիւնը, ամէն կերպի միջոցները գործադրելով՝ կատարելու ջանաքը:

«Գիտնալու է որ ամէն մէկ զինուորին, սփարիչէն ըլլուելի քննութեանը համար՝ նուիրաւ տուները մէկ մէկ կը օշ խրկելու են:

«Այսպէս ըլլալով եւ այլն.

«Տուեալ՝ Գրանսիւրուանիոյ թագաւորական վերին կառավարութեան, ի Սիպին յամի Ցեառն 1768 փետրուար 16.

(Կառավարին ստորագրութիւնն անընթեռնելի)

Բ. Դաւին Նէպոլէ. Ե. ժ.

դիւանապետ:

Թ. Մոնոս. Ե. ժ.

քարտուղար:

Բն եղնաբերթուպոլսոյ հայ հասարակութիւնը ինքզրած զինուորները տուաւ թէ չէ, չենք գիտեր: Բայց գիտնք թէ ուրիշ կերպով ցուցուց իր պարտականութիւնը, հաւատարմութիւնն ու սերը: — Մեզի արդէն ծանօթ է՝ որ պատերազմի ծախքերն ըստ մասին ծածկելու համար եղնաբերթուպոլսոյ քաղաքաբաշխութիւնը տեղութեան 4000 ոսկի փոխ տուաւ: Տէրութիւնը՝ շնորհակալութեամբ ընդունեցաւ կամայական փոխատուութիւնն ու 1762 մարտ 3ին տուած պատճենովն ամրացուց տուելութիւնը:

Ահաւասիկ նամակին թարգմանութիւնը:

«Անցած ամսոյն 18ին իննի խրկած թուղթն ընդունելով՝ կ'իմանամ թէ ինչպէս կը փափաքիք մինչեւ հիմա՝ իր Մեծափառութեանը, մեր սիրելի Տիկնոջ համար ժողոված եւ բոպէ մը յառաջ խրկուելի 4000 ոսկինքուն փոխ տալովն — այսպիսի կարօտութեան տանն, այսչափ տեսակ ծախքերու մէջ, — ձեր սերն ու հաւատարմութիւնը ցուցնելու: Արեւմտեան մարտապէս գովութեան արժանի է:

«Գալով ստակներուն առաքմանը — զոր շատ ուշացնելու չէք, — պէտք էք զանիկա հիմակ ալ հոն խրկել ուր որ կամայական փոխատուութիւնը (Spontaneum mutuum) մշարեցիք. այսինքն՝ գաւառական արկղին. անոր վըայօք կառավարութեան սովորեալ անդորրագիրն առնելով: — Իսկ շահերը կրնաք առնուլ կամ՝ այն արկղէն, կամ՝ գաւառական յանձնաւորարին հետ բանը յառաջունէ շտկելով՝ տարեկան տուքերուն մէջը հաշուել:

«Ուրիշ կողմանէ ինք զինքն յանձնելով՝

«Վիիննա, 1762, մարտ 3.

Եւ ծառայելու պատրաստ:

Դարբիէ Գալտմար Պէղլէն:

Եղնաբերթուպոլսոյ հայոց մտադործաց ընկերութիւնը:

Գրանսիւրուանիոյ ազգայնոց մէջ արուեստ բանեցընելն ի սկզբանէ հետէ իրեւ հասարակ ու նուստո բան կը համարուէր: Ուստի ընդհանրապէս չենք տեսներ, կամ՝ շատ քիչ է իրենց մէջ՝ գերձակ, կոշիկաբ, հիւսն, որմնագիր, տաղանգագործ, երկաթագործ եւ այլն: — Բայց կար, հին առնէն ի վեր, մէկ երկու արուեստաձիւղ, զոր շատ սիրով կը բանեցընէին ազգային ու կը բանեցընեն այսօր ալ: Եւ ասոնք են՝ խաղախորդութիւնն ու մտադործութիւնը:

Բնպէս առաջին արուեստաձիւղին վըայ ուրիշ տեղ ընդարձակ խօսած ենք՝, բայց եւ այնպէս կարեւոր կը համարիմ՝ Գրանսիւրուանիոյ կառավարութեան արդէն 1747ին հայոց ընկերութեան — գառնի մորթ եւ կաշի գնելու, գործելու եւ ծախելու նկատմամբ — տուած կանոնադրութեան թուղթը՝ համառօտելով ընթացողաց տուել գնել:

«1. Որ տեղերն որ մուշտակագործ ընկերութիւններ կան, եւ մանաւանդ ազատ ու մեծազոյն քաղաքներուն մէջ, հոն գառնների գնելն իրենց (այսինքն մուշտակագործաց ընկերութեան) կը վերաբերի ամէն ժամանակ: Չհասկընալով տարբեր մէջ՝ տարեկան տնտեսականները:

«2. Իսկ ազատ շաքաթական եւ գաւառական տարեկան տնտեսականներու օրերը՝ հրաման կայ ամէն մարդու ազատապէս գառնների գնել, թէ՛ հայոց եւ թէ՛ օրեւէ վաճառական մարդու:

«3. Մայիսի 15էն մինչեւ Յուլիսի կեսերը՝ բոլոր երկրին մէջ՝ մուշտակագործներու ընկերութիւնը միայն ունի հրաման գառնի մորթեր գնելու: Հայոց եւ ուրիշ վաճառականներու այս բանն արգելուած է: Բայց հոս չէ հասկըցողիք գաւառական տնտեսականներուն օրերն, որոնց մէջ՝ ամէն մարդու, ամէն տեղ, հրաման կայ գնելու: Որոշուած ժամանակամիջոցը դուրս առնելով՝ տարւոյն օրեւէ ժամանակին մէջ, ամէն մարդու, եւ ամէն տեղ՝ հրաման կայ գնելու եւ երկրէն դուրս տանելու գառնի եւ ուրիշ անասնոց մորթեր: — Ենթ հասկընար հոս կենդանի գառնները, որովհետեւ զասոնք կրնայ գնել ամէն մարդ, օրեւէ ժամանակ՝ իր յատուկ գործածութեան համար:

«4. Եթէ հայոց ընկերութիւնն առելի պէտք ունենայ, եւ ուղէ ասով առուստուրը

« Թե՛ Գրանսիւրուանիոյ հայոց Մեղրապոլսը, Վիիննա 1695, էլ 21—44:

1 Թե՛ Ա. Հար. էլ 303—312:

յառաջացանք, կրնայ բանեցուած մորթեր գնել, մուշտակագործներու ընկերութիւններէն եւ ընկերութեան կնիքովը զուր տանիլ ու ծախել: Բայ ասկէ, կրնայ Հայոց ընկերութիւնն անանկ մորթերը՝ զորոնք ինքը ժողոված ու բանեցուցած է, ազատապէս իր անուան տակ՝ տանիլ ու ծախել:

Յուշադրութեան կողմանէ, յամի Ցեառն 1747, Ապրիլ 27.

Յ. Կ.

Արքեպիս Եփեսայի տէ Զիք Եփեսո
քաղաքահայր Կրանսիլուսանիոյ վերին
կառավարութեան,

Թէ ինչո՞ւ համար ազգայինք այնպէ՞ս սիրով կը բանեցընեն մագործութեան արուեստը՝ յայտնի է — Չկայ արուեստ մը, չկայ եկամտի աղբիւր մը որ այն աստիճանի ազատով ու շատ եկամուտ բերէ, ինչպէս այս արուեստը: Ազգայինք ի բնէ միտեալ ըլլալով շահագրգռութեան տեսած է այս արուեստաճիւղին որչափ օգտակար ըլլալը: Ուստի եւ սկսած է զատկա բանեցընել, կամ թէ լաւ եւս ըսենք՝ շորուշտակել Կրանսիլուսանիա մօտեկէն ետքն ալ:

Ցեաած ենք թէ — արդէն Թ. Գարուն կենեն — ինչ ընդհանուր օրէնքներ կային մագործաց համար: Կոչն ինքն Աբաֆի կը հրամայէ իր մէկ արասնադրին մէջ 1698ին թէ Հայք՝ անանոց լեզուն գղեհիւր տանին: — Դախընթաց դարուն մէջ կազմուեցաւ մագործաց ընկերութիւնը: — Ասոնց արուած ընդհանուր կանոններն արդէն ճանչնալու առիթ տեսնենք: Ասոնք՝ կը սահմանեն, ի մէջ այլոց, թէ ո՞վ, երբ ու ինչ տեսակ անասուն կրնայ կտրել, եւ քանիով ծախել:

Աս սկզբնական օրինակ ներքեւ կ'ապրէր Եղիսարեթուպոլսոյ մագործաց ընկերութիւնը՝ մինչեւ դարուն առաջին մասն, երբ օրինաւոր ընկերութիւն մը կազմուեցաւ, զոր հաստատեց Կրանսիլուսանիոյ վերին կառավարութիւնը, առաջով անոր օրոշ օտահանագրութեան կամ կանոններ. — որուն վրայ վեր է ետքը:

Թէ ինչ աստիճանի պիտո՞ւր մէջ էր մագործաց ընկերութիւնը, եւ թէ որչափ վստահութիւն կար անոնց վրայ տէրութեան առջեւ՝ շատ տեղ կրնաք տեսնել: — Երբ Աստրիա նախօր դարուն վերջերը, գաղղիական մէծ յեղափոխութեան տանն, պատերազմի բռնուեցաւ այս ազգին հետ, տէրութիւնն Եղիսարեթու-

պոլսոյ հասարակութեան կը դիմէ որ իրեն եղներ հոգայ: Աս վաճառաւ քաղաքաբաշխութիւնը կանխիկ 26.500 ֆիորին կու տայ Եղիսարեթուպոլսոյ հասարակութեան: Ասիկա՝ յանձնարարութիւնը վրան կ'առնու եւ ազգային մագործաց ընկերութեան կը յանձնէ որ այս օտակով տէրութեան հարկաւոր եղները գնէ ու գործըր լընցընելէն ետեւ ժամանակին հաշիւ տայ քաղաքին, որպէս զէ ինքն ալ հաշիւը կարենայ գոցել ֆոն Վիլան զօրագետին հետ, որմէ ընդունած էր վերջոյնչափ գումարը:

Ազգային մագործաւոր գրառն ընդունելէն ետքն անմիջապէս ճամայ եղան դէպ ի Մոլտաւիա, եւ հոն Մայիս 4ին (1789) Ազա Վասիլ Պոլանցի հայազգիէն կը գնին 140 եղ 6831, իսկ Ազա Աւետիք Պոլանցիէն 164 եղ 8442 ֆիորինով: — Ասոր վրայ՝ վաճառականք կ'սկսին Մայիսի 7ին Մուշափա, եւ հոս ու բոլորաբըր կը գնեն 65 եղ. — Սէրէզ քաղաքը 76 եղ. — Մագործք՝ գործքերնին կատարելէն ետեւ կը դառնան Եղիսարեթուպոլսոյ եւ հաշիւ կու տան քաղաքաբաշխութեան՝ իրենց ըրած առուարին ու ծախուց վըրջը:

Մագործաց ընկերութիւնը — մագործառաց լաւ դրամական վիճակի մէջ գտնուելովը — կամայ կամայ աւելի եւս յառաջացաւ, կուկուեցաւ ու կարգադրուեցաւ:

Առաջիկայ դարուն սկիզբը՝ հասարակութիւնն որչեալ պայմաններով ընդարձակ դաշտ մը առաւ որ հոն արածեն մորթուելի առարները, ոչխարներն, այծերն, եւ այլն:

Ասոր վրայ, երբ որ ընկերութիւնը բոլորովին կարգադրուեցաւ եւ իրեն օրինաւոր կանոններ չինք, քաղաքաբաշխութիւնը Կրանսիլուսանիոյ վերին կառավարութեան միջնորդ եղաւ, որ անոնց կանոններն ընդգծել ու վաւերացընէ: Տէրութիւնը սիրով յանձն առաւ աս բանն ու Եղիսարեթուպոլսոյ մագործաց ընկերութիւնն ալ Կրանսիլուսանիոյ մագործաց ընդհանուր խմբին մէջ առնելով՝ իրենց մանաւոր առանձնաշնորհութիւններն առաւ:

Ըսածնիս անցած կը գտնենք տարեգրոց, քաղաքաբաշխութեան ժողովքներուն արձանագրութեանցն ու մագործաց կանոնագրութեանց մէջ:

Քաղաքաբաշխութեան ու մագործաց ընկերութեան մէջ 1837ին վերջերն յաջորդ անուշտեանքի դաշնագրութիւնն եղաւ:

«Եղիսարեթուպոլսոյ երգունայ հասարակութիւնն ու ասորեւ գրեալ անձինքներու»

1 Ցեա Ու. Հատ. էջ 15-16:

2 Ու. Հատ. էջ 500-505:

իրբեր. մասհատութեան ընկերութեան կողմանէ օրինաւորապէս ընտրուած մագործներու — մէջ 1837 սեպտ. 4ին՝ վերին իշխանութեան հաստատութեամբ՝ յաջորդ. փոխադարձ ա. անփոփոխելի միութիւնն եղաւ:

“1. Երկրատէր հասարակութիւնը կ'ապահովցնէ մագործաց ընկերութիւնն, որ կառավարութեան մատուցած կանոնադրութիւններն՝ իր կողմանէ աւերութեան իր յանձնէ ա. խոնարհ խնդրուածքին միջոցաւ՝ վերին իշխանութենէն ընկերութեան հաստատութիւնը կ'ընթուշէ: -

“Երբ որ յուսալի արտաւանութեան պատճէնը գայ, քաղաքաբաշխութիւնը՝ 4000 արծաթ ֆիրինով՝ ընկերութեան առաքի արտատանդի մը կու տայ: — Բայց տակէ կը շնորհէ մագործաց ընկերութեան որ 72 (բայց ոչ աւելի) մարթուելի եզ՝ շրջափակուած սահմանին մէջ՝ ազատապէս կարենայ արածել — եւ Հէվէշի ու խնձորենւոյ պարտեզ կոչուած երկիրները գուրու տանելով, — երբ որ երկիրներն ազատ են, մարթուելի առարը՝ ազատապէս կարենայ արածել Հոն ալ, ուր որ քաղաքին հօտին երամակը կը քալէ:

“2. Երկրատէր հասարակութիւնն, ընկերութեան համար, ազատաւորելոյն լերան ստարածը՝ մասնաւոր տեղ մը կ'որոշէ, ուր ընկերութիւնը մարթուելու օրոշած 120 այծ կարենայ պահել: Բայց ընդհանրապէս խոյ ու ոչխար նոյն տեղուանքը 60 հառ կարենայ արածել, միայն Մեհաիշի Ս. Մարգարիտայի տարեկան տնտաւաճարէն (յուլ. 13) ետքը: Ասորոշուած թուէն աւելի եղած աճէն մէկ այծին համար 10 արծաթ քարանդան վճարելու է ընկերութիւնը:

“3. Երկրատէր հասարակութիւնը կը պարտաւորէ ինք զինք նաեւ անոր որ մասհատութեան խանութներուն համար — ի դիպուածի հարկաւորութեան — ամէն տանն՝ միս կտրելու կոճիկներ մատակարարէ իր անտառներէն: Սակայն աս կոճիկները պէտք է որ ընկերութիւնը բերել տայ:

“4. Որովհետեւ մասհատութեան խանութները, միս կտրելու տեղերն եւ սպանդանոցը՝ լուս. վիճակի մէջ յանձնուեցան ընկերութեան, զանոնք միշտ այն լուս. վիճակին մէջ պահելու պարտական է ընկերութիւնը: Մասհատութեան խանութին յարկն, ինչպէս նաեւ օրմերուն նորագութիւնը՝ երկրատէր հասարակութիւնն իր վըայ կ'առնուաւ: Ընդհանրապէս եթէ սպանդանոցը — ընկերութեան պակասութենէն կամ զանցառու-

թենէն գուրս — ջուրը տանի, ան տանն հասարակութիւնը ծիցերու յարմար փայտեր կու տայ: Բայց զատնը՝ իրենց պատշաճ տեղը գնելն ընկերութեան բանը պիտի ըլլայ:

“5. Որպէս զի հինգշաբթի օրերը — 50 — 60 ֆունտ միի համար — մագործներուն փեսա չըլլայ՝ մտաւաճառներն այս բանը՝ քաղաքային իշխանութեան հետ յարմարցնեն, որ ոչ մագործներուն կորուստ ըլլայ եւ ճշ հասարակութիւնը փեսա կրէ: — Բայց ստիկա կը հասկըցուի միայն ամառուան օրերն, ուր միւս օրէ մ'աւելի չի պահուիր: Ընդհանրապէս նոյնմը երբ 1էն մինչեւ ապրիլի վերջը՝ հինգշաբթի օրերն ալ՝ պարտական է ընկերութիւնը հասարակութեան առատութեամբ միսմատակարարել: Նկատմամբ զինուորաց, մագործք՝ պարտական են կանոններուն մէջ եղած նախազուշուածեան համեմատ, ամէն տանն բաւական պատրաստ միս ունենալ:

“6. Ընկերութիւնը պարտական է մարթած առարներուն ողնայարը գուրս հանել եւ զանիկա՝ ինչպէս նաեւ թընդ ա. լեարդն իրբեր մագործ (յուսելուած) ալ: Ոտու ընկերուն ոսկրները ծախելու համան չկայ:

“7. Մասհատները՝ նիհար, չուտուելու, հոտած կամ վատառողջ միս ծախելու կամ ծախել թալու չհամարձակին. որովհետեւ տանը տախկանութեան ձեռքը անմիջապէս պիտի գրաւուին:

“8. Մինչեւ որ մագործաց ընկերութիւնն — երգուելու հասարակութեան միջնորդութեամբ — վերին իշխանութենէն ամրացուի, — մինչեւ հիմակ եղած սովորութեան համեմատ — գառի միս, նոյնպէս խոզի միս մեծ չափով, ամէն մարդ կրնայ ազատապէս ծախել, առանց ասոր համար տակ կամ վճարք մը տալու:

“9. Ազատ բուհարկութեամբ ընտրուած մագործները՝ մէկը մէկալին համար պատասխանատու են: Եւ իրենց զիրենք կը պարտաւորեն որ առաջիկայ կանոնները թէ՛ իրենց պահեն ու թէ՛ իրենց յաջորդները: Բայց տակէ — մինչեւ որ ընկերութիւնն ամրացուի — նախընթաց օրոշմանց համեմատ ամէն տեսակ մսով հասարակութիւնը պիտի գոհ ընեն, այնպէս որ մեկու մը փեսա չըլլայ: Եզան միւր միշտ կշռով պիտի ծախուի. եւ այն գնով որ կը ծախեն Մեհաիշ քաղաքը:

“10. Եթէ ընկերութեան հաստատութիւնը վերին իշխանութենէն չընթուշուի, այն տանն փոխադարձ միութիւնը՝ պարտաւորիչ

զօրութիւն պիտի չունենայ: Բայց մինչեւ որ առ ըլլայ՝ միութեանս ամէն կէտերն անխախտ պիտի պահուին. եւ այնպիսի կերպով, որ եթէ կէտի մը մէջ մնագործները պակսին երկրատէր հասարակութիւնն իշխանութիւն պիտի ունենայ զիրենք պատասխանատուութեան կոչելու: Եւ եթէ որ ամէն տեսիք մեղեդեով — եւ ի մասնաւորի տուարի մտով — հասարակութիւնը չգոհացնեն՝ ի վնաս իրենց ամենուն եւ իրենց հաշուին, քաղաքաբաշխութիւնն՝ ուրիշ որեւիցէ մէկու մը ձեռք միս կտրել պիտի տայ եւ եղած վնասը՝ քաղաքային կարծ ձաքով — ամէն գաղապարական ձեւերը թող տալով — մնագործներէն պիտի առնու:

Մէկալ կողմանէ երկրատէր հասարակութիւնը կը պարտաւորէ ինք զինք որ զմնագործները՝ վերցոյնեալ բաներուն մէջ կը պաշտպանէ:

Որ միութեան պարտաւորիչ եւ աւելի հաստատուն եւ տեւողական ըլլալն ամրացնելու համար՝ երկու կողմանէ ալ կը ստորագրուի, երեք հաւասար օրինակի տակ: Որոնք մէկը՝ վերին կառավարութեան պիտի խրկուի. մէկալը՝ մնագործներուն պիտի արուի. իսկ երրորդն՝ երկրատէր հասարակութեան պիտի մնայ: — Եղիսարեթուպոլսն՝ վերը յիշուած տարւոյն եւ ամսոյն մէջ:

Յաննոն Եղիսարեթուպոլսյ երգուեալ հասարակութեան.

Յակովբ Գապտէպոլան . յ. ժ.
գլխաւոր պաշտպան
Ստեփանոս Անտէոք . յ. ժ.
փոխանակ քարտուղարի
Անտոն Դանիէլան . յ. ժ.
Մարտինոս Փօքքան . յ. ժ.
Յովհաննէս Լուրաշան . յ. ժ.
Անտոն Փօքքան . յ. ժ.
Ղուկաս Բաղրուպանան . յ. ժ.
Յովհաննէս Մէլզոդեան . յ. ժ.
Դմանուէլ ճոզգալի . յ. ժ.
Յովսէփ Ջուզանան . յ. ժ.
Կէորգ Մազիկ . յ. ժ.
Անտոն Պիաթա . յ. ժ.
Նիկողայոս Նովա . յ. ժ.
Գէորգ Քօքքան կրտսեր . յ. ժ.:

Ասոր վրայ մնագործաց ընկերութիւնն՝ իր նախագահին ու աստուերկու հոգւոյ ստորագրութեամբ Գրանախլուանից վերին կառավարութեան աղբրագիր մը խրկեց: Ասոր մէջ կ'ազաւենէ որ քաղաքային վարչութիւնէն ընդունուած են 28 կետերու մէջ ամփոփուած կանոնադրութիւններն՝ իր վերին իշխանութեամբ հաստատու վաւերացրնէ:

Ազաւանքն, ինչպէս վերին ալ ըսինք, ընդունուեցաւ, ու 1837 հոկտ. 12ին արուած հրամանագրովը կանոնները հաստատուեցան:

(Հարաւ-Իսթ.)

ՅՈՒՆ. ԱՆԾԹ

ԱՅԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՍՏԱՆ, ԶԻԳՍՏԱՆ ԵՒ ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ
ՊԵՐՍՅԱՆՏԱՆԻ ԲԱՐԵԼԻԿԱՆ-ՈՍՈՐԵՍՅԱՆՏԱՆ
ՍԵՊՈՒՐԵՐԱՒ ՀՈՐԶԱՆՏ

(Հարաւ-Իսթ.)

2. Մանէն Երէրէր՝ Ման, Ռէրէր (Ռ-Էրէր),
Զիլէր, Միլ-Իսթէր Եւ Բիլ-Գիլ-Իսթէր:

Ա. Ման. Աւաջին անգամ Մանեանց կը հանդիպինք Սաղմանաթա Բ. Իարեանագրութեանց մէջ: Ասոր տուարանը (առ բարեբաւարան պաշտօնակալ) Թաթաւարութեան 30-րդ տարին՝ անցնելով Զար գետն ու Հուրաշիկա եւ Մալհի երկիրներով, Ման մտաւ եւ հոն հարկ առաւ. «արջաւ եւ ոչ-խոր»։ Մանի Թաթաւարն էր այն տունն Ռ-Գիլ-Իսթէր նաւանիւն ետքը՝ Ասորեստանց բանակը Հաւանայի, Հարգիրայի եւ Պարստանց վրայ քաշեց: Անուանագիր ցանկին մէջ հաստատուեցին (Rm 2, 97) կը տեսնենք, որ Ասորեստանց 824ին գարնակը աշուած են Մանի վրայ: Սամիրաման Բ. Հուրաշիկա գետնուած միջոցին՝ Միկիաթա, Սուրա, Ման, Պարսաւա եւ Տարաւ երկիրներուն հարկն առաւ, որ էր կաշիքի մի: Ռամանիրարի Գ. Ի քով՝ նաւանիւն երկիրներուն յաջորդ ցուցակին մէջ կը յիշուի Ման — Մաննա մեւով. «Ելիպի, Հարհար, Արագաւ, Մանա, Մադար, Գիլիլուաթա, Մաննա, Պարսաւա, Ալլաբիա, Արագաւա, Նարիի»:

Մանեանցը շատ յաճախ կը յիշուին Սարգոնի արմատագրութեանց մէջ: Սարգոնի տանն Մանի մէջ կ'իշխէին հետեւեալ իշխանները.

Իրանեա

Ալա

Ուլլուաւանա

Ուլլուաւանաի եղբայրն էր Բագգատտի, Ռիշթիշի իշխանը: Արարատի աւաջներգութեամբ հիւսիսային նահանգաց կամ տէրութեանց՝ Ասորեստանի գեւ կազմած մէկ մեծ նիդակակցութեան մասնակցած է Ման: Այս նիդակակցութեան յաւանք գեւեղերուն վրայ՝ տարեգրութեանց առաւ տեղեկութիւնները շատ աւելի վառահիւ համարուելու է քան այն տեղեկութիւններն, որոնք փառապանք արմատագրութիւնը կ'արձանագրէ: շատ